

Н. В. ІВАНЮТА. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Досліджені питання щодо законодавчого удосконалення інституту забезпечення позову, а саме доповнення ГПК України нормами відносно обставин, які можуть бути підставою забезпечення позову та умов його застосування в господарському судочинстві.

Ключові слова: *забезпечення позову, підстави забезпечення позову, заява про забезпечення позову, подання доказів, обґрунтованість вимог, адекватність вимог.*

Исследованы вопросы относительно законодательного усовершенствования института обеспечения иска, а именно дополнение ГПК Украины нормами относительно обстоятельств, которые могут послужить основанием обеспечения иска и условий его применения в хозяйственном судопроизводстве.

Ключевые слова: *обеспечение иска, основания обеспечения иска, заявление об обеспечении иска, предоставление доказательств, обоснование требований, адекватность требований.*

In the scientific article research of question in relation to the legislative improvement of institute of security for a claim, namely addition of GPK of Ukraine by norms in relation to circumstances, which can be foundation of security for a claim and terms of his application in the economic legal proceeding.

Key words: *security for a claim, foundation of security for a claim, statement about security for a claim, presentation of proofs, validity of requirements, adequacy of requirements.*

Інститут забезпечення позову історично й географічно склався давно та постійно удосконалюється разом з матеріальними й процесуальними правовідносинами. Ці динамічні процеси властиві і для господарського судочинства України.

Вказаний інститут має важливе значення для діяльності суб'єктів господарювання, оскільки дозволяє гарантувати виконання прийнятого судового акту, а також захистити майнові інтереси особи, яка ініціює вжиття заходів до забезпечення позову. Водночас, не зважаючи на позитивні цілі вжиття, вказаний легальний механізм в той же час може бути використано для спричинення збитку конкурентам в бізнесі. У зв'язку з чим для уникнення зловживань правом, використання заходів до забезпечення позову повинно носити строго обґрунтований і чітко врегульований характер.

Вжиття заходів до забезпечення позову в практиці господарських судів продовжує викликати множинність гострих питань, наявність яких дозволяє говорити про недостатнє вивчення даного правового інституту й необхідність ретельного аналізу питань, зв'язаних із застосуванням заходів до забезпечення позову, зокрема, існуючих недоліків щодо визначення підстав для забезпечення позову.

Деякі аспекти, пов'язані з забезпеченням позову, були розглянуті такими вченими як З.Т. Новічкова, В.В. Ярков, О.М. Треушніков, І.С. Денісов, Я.О. Львов, Т.Б. Юсупов, Н.А. Абрамов, Є.О. Харитонов, В.Е. Беляневич тощо.

Інститут забезпечення позову направлений на реальне і повне відновлення майнових прав учасників господарського судочинства, порушених в результаті неправомірних дій інших осіб, і є важливою гарантією захисту прав учасників господарського процесу¹. Під забезпеченням позову розуміється вжиття госпо-

© ІВАНЮТА Наталія Валеріївна – асистент кафедри господарського, цивільного та трудового права Маріупольського державного університету

дарським судом передбачених законом заходів, що гарантують можливість реального виконання майбутнього рішення господарського суду.

Відповідно до ст. 66 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) господарський суд за заявою сторони, прокурора чи його заступника, який подав позов, або з своєї ініціативи має право вжити заходів до забезпечення позову в разі наявності однієї з наступних підстав: 1) ускладнення виконання рішення господарського суду; 2) неможливості виконання рішення господарського суду². Виходячи з тлумачення даної норми, для вжиття забезпечення позову досить однієї з вказаних підстав.

Зарубіжне господарське процесуальне законодавство, зокрема, Арбітражний процесуальний кодекс Російської Федерації (далі – АПК РФ)³, закріплює наявність ще однієї підстави для застосування засобів забезпечення позову – це наявність реальної загрози завдання значної шкоди заявникові. Слід зазначити, що неможливість виконання судового рішення в будь-якому випадку завдає заявникові матеріальної шкоди. Однак, якщо в першому випадку вжиття господарським судом засобів забезпечення пов'язано з наявністю обставин, що мають свідчити про неможливість виконання судового рішення, то в другому підставою для вжиття цих заходів є загроза завдання шкоди, наявність якої не залежить від можливості чи неможливості виконання судового рішення.

На нашу думку, закріплення в ГПК України такої підстави забезпечення позову, як наявність реальної загрози завдання значної шкоди заявникові, дасть можливість інституту забезпечення позову здійснювати не тільки функцію гарантування заявникові реалізації його матеріально-правових вимог в разі задоволення їх судом, а й функцію превенції господарсько-правових правопорушень. Ця функція забезпечення позову вже не спрямована на гарантію реалізації вимог заявника в разі задоволення їх судом, її орієнтир – запобігти можливим порушенням прав або інтересів особи, яка звертається із клопотанням щодо прийняття заходів до забезпечення позову, який знаходиться у провадження господарського суду.

Таким чином, якщо перше завдання спрямоване на відновлення вже порушеного права, то друге – на запобігання такому порушенню. В зв'язку з цим, стосуючись положень АПК РФ, говорить М. Д. Олегів: «Іншою підставою для вжиття забезпечувальних заходів є наявність небезпеки спричинення значного збитку заявникові. Необхідно відзначити, що неможливість виконання судового акту завжди заподіює заявникові прямого матеріального збитку. Проте, якщо в першому випадку вжиття арбітражним судом забезпечувальних заходів пов'язане з наявністю обставин, що свідчать про неможливість виконання судового акту, то в другому – підставою для вжиття цих заходів є небезпека спричинення збитку, наявність якого не залежить від можливості або неможливості виконання судового акту»⁴.

У чинному законодавстві не передбачено жодного випадку, коли господарський суд приймає заходи до забезпечення позову з превентивною метою, а саме з метою захисту майнових інтересів заявника.

Проте, на наш погляд, саме «майновий інтерес» є ключовим в розумінні суті забезпечення позову. Це аргументується тим, що відносно справ позовного провадження у заявника безумовно є майнові інтереси відносно спірного майна або грошових коштів. Тому заявник, звертаючись із позовом, просить господарський суд забезпечити, в першу чергу, його майнові інтереси певного виду.

Тобто може виникнути ситуація, коли заявник остерігається не утруднення чи неможливості виконання рішення господарського суду, а спричинення йому ще більшого збитку і з метою його запобігання бажає клопотати про вжиття заходів до забезпечення, пред'являючи позов про стягнення збитків, що вже завдані. З наведеного прикладу видно, що метою забезпечення тут не буде необхідність гарантувати виконання майбутнього рішення у справі, оскільки саме питання про загрозу утруднення або неможливості виконання може взагалі не виникати. Однак, ГПК України прямо не допускає забезпечення позову з метою запобігання порушення (у вигляді спричинення значного збитку) прав заявника. Тому розглянута нами задача повинна мати своє законодавче закріплення.

У зв'язку з відсутністю чіткої позиції законодавця щодо встановлення матеріальних і процесуальних підстав забезпечення позову, підстав відмови в забезпеченні позову, умов забезпечення позову обґрунтованості представленими доказами, вимушує осіб, які застосовують право, самостійно шукати вирішення виникаючих проблем і формувати рекомендації, які допоможуть усунути існуючу правову прогалину.

На відміну від розділу X «Забезпечення позову» ГПК України, в якому відсутня норма регламентуюча процесуальну форму заяви про забезпечення позову, в Арбітражному процесуальний кодекс Російської Федерації⁵ та Цивільному процесуальному кодексі України⁶ (далі – ЦПК України) вказаному питанню присвячені окремі норми. Так відповідно до ст.92 АПК РФ «У заяві про забезпечення позову мають бути вказані: 1) найменування арбітражного суду, в який подається заява; 2) найменування позивача і відповідача, їх місце знаходження або місце проживання; 3) предмет спору; 4) розмір майнових вимог; 5) обґрунтування підстав звернення із заявою про забезпечення позову; 6) забезпечувальний захід, який просить вжити позивач; 7) перелік документів, що додаються. У заяві про забезпечення позову можуть бути також вказані зустрічне забезпечення й інші відомості, у тому числі номери телефонів, факсів, адреси електронної пошти осіб, що беруть участь в справі⁷.

ЦПК України в ст.151 закріплює, що у заяві про забезпечення позову повинно бути зазначено: 1) причини, у зв'язку з якими потрібно забезпечити позов; 2) вид забезпечення позову, який належить застосувати, з обґрунтуванням його необхідності; 3) інші відомості, потрібні для забезпечення позову.

На відміну від АПК РФ в ЦПК України вимоги до заяви про забезпечення позову вказані дуже стисло, і не встановлюють інших вимог, які, на нашу думку, треба обов'язково законодавчо висувати для вказаного виду заяв.

Таку законодавчу прогалину можна вирішити, шляхом закріплення в ГПК України окремої статті щодо заяви про забезпечення позову, до процесуальної форми якої висувалися наступні вимоги: 1) найменування господарського суду, до якого подається заява, 2) найменування (для юридичних осіб) або ПІБ (для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання, ідентифікаційні коди суб'єкта господарювання(для юридичних осіб) або індивідуальні ідентифікаційні номери за їх наявності (для фізичних осіб – платників податків), 3) предмет спору, 4) обґрунтування необхідності забезпечення позову, 5) вид забезпечення, який треба застосувати, 6) обґрунтування причини звернення із заявою про забезпечення позову та виду заходу до забезпечення позову, 7) інші відомості, необхідні для вирішення питання про застосування забезпечення позову.

Крім того, якщо заява про забезпечення позову викладено в тексті позовної заяви, слід додатково до відомостей, викладених у позовній заяві, зазначати: обґрунтування необхідності забезпечення позову; вид заходу до забезпечення позову та обґрунтування вимоги саме цього заходу до забезпечення позову. Таке формулювання, на нашу думку, також повинно бути законодавчо закріплено у відповідному розділі ГПК України.

Вказані вимоги до процесуальної форми заяви про забезпечення позову виступають, в свою чергу, процесуальними підставами забезпечення позову.

Важливе значення при розгляді господарських судом питання про вжиття забезпечення позову має збереження балансу інтересів всіх учасників спірного правовідношення. Тому необхідність вжиття заходів до забезпечення позову має бути належним чином мотивована.

ГПК України не передбачає умов, які зобов'язують господарський суд забезпечити позов, зокрема, не висуває умовою забезпечення позову його обґрунтованість наданими доказами.

Д.В. Большаков вважає, що, вирішуючи питання про вжиття забезпечення позову, «суд повинен встановити, наскільки обґрунтовані позовні вимоги позивача, а також чи заслуговують на увагу його сумніви щодо добросовісності дій з боку відповідача або інших осіб, які можуть протидіяти виконанню майбутнього судового рішення»⁸. В.В. Яркв стверджує, що «позивач не обов'язково повинен доказувати, що відповідач приховує своє майно та грошові кошти. Для вжиття заходів до забезпечення позову досить довести можливість таких дій з боку відповідача»⁹.

Проте виходячи з такої позиції залишається незрозумілим зміст та засіб визначення вірогідності настання тієї або іншої події. Щоб звернутися із заявою про прийняття заходів до забезпечення позову, зацікавлена особа не повинна чекати порушення своїх прав, оскільки подібний підхід не відповідає самій суті забезпечення позову.

Л.А. Грось вважає, що «суд має право прийняти заходи до забезпечення позову, але лише за наявності доказів тих обставин, які свідчать про неможливість або утруднення в майбутньому виконати вирішення суду»¹⁰. Інші процесуалісти підкреслюють, що «арбітражний суд не може, проте, не враховувати наявності даних, що обґрунтовують позовні вимоги, і виходити з того, що заходи до забезпечення позову приймаються з врахуванням обставин справи і лише тоді, коли в цьому дійсно є необхідність»¹¹.

Висловлювалася думка про необхідність «звертати увагу на характер стягнення, стан і місце знаходження речей, з приводу яких виник спір, матеріальне положення відповідача, підстава пред'явлення позову і на інші обставини, що дають можливість передбачати протидію відповідача виконанню майбутнього судового рішення, яке може зробити виконання утрудненим або неможливим»¹².

Судова практика також не має єдиного підходу до вирішення поставленого завдання.

Відповідно до п.1.1.Інформаційного листа ВГСУ «Про деякі питання практики забезпечення позову» від 12.12.2006 № 01-8/2776 заявник повинен обґрунтувати причини звернення із заявою про забезпечення позову. З цією метою та з урахуванням загальних вимог, передбачених статтею 33 ГПК України, обов'язковим є подання доказів наявності фактичних обставин, з якими пов'язується застосування певного заходу до забезпечення позову.

У вирішенні питання про забезпечення позову господарський суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням такого: розумності, обґрунтованості і адекватності вимог заявника щодо забезпечення позову; забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу; наявності зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову; імовірності утруднення виконання або невиконання рішення господарського суду в разі невжиття таких заходів; запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, що не є учасниками даного судового процесу¹³.

Також у вказаному Інформаційному листі зазначається, що у разі вжиття заходів до забезпечення позову з ініціативи господарського суду відповідні дії мають бути мотивовані з урахуванням, зокрема, припису пункту 3 частини другої статті 86 ГПК України та наведеного в підпункті 1.1 пункту 1 цього листа¹⁴.

Крім того у пункті 3 роз'яснення президії Вишого арбітражного суду України від 23.08.1994 № 02-5/611 «Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову» зазначено, що умовою застосування заходів до забезпечення позову є достатньо обґрунтоване припущення, що майно (в тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент пред'явлення позову до нього, може зникнути, зменшитись за кількістю або погіршитись за якістю на момент виконання рішення; отже найдоцільніше вирішувати питання забезпечення позову на стадії попередньої підготовки справи до розгляду (стаття 65 ГПК)¹⁵.

Наведені вище роз'яснення, думки і приклади судової практики дозволяють зробити висновок про те, що підставою забезпечення позову є доказаність визначених законодавцем ознак. Цю думку не поділяють автори, які стверджують, що судового доказування при забезпеченні позову не проводиться – суддя вірить або не вірить заявленим аргументам заявника¹⁶.

У зв'язку з відсутністю для забезпечення позову виключення із загального правила доказування в господарському судочинстві, з правильністю такої позиції важко погодитися.

Однак положення Інформаційного листа ВГСУ «Про деякі питання практики забезпечення позову» від 12.12.2006 № 01-8/2776 щодо обов'язковості подання доказів наявності фактичних обставин, з якими пов'язується застосування певного заходу до забезпечення позову носить рекомендаційний характер, тому, вважаємо така вимога повинна бути закріплена в ГПК України як одна із умов вжиття забезпечення позову.

Проте, оскільки заходи до забезпечення позову є прискореним засобом захисту, отже, для їх вжиття не треба вимагати надання доказів в обсязі, необхідному для обґрунтування вимог і заперечень сторони по суті спору. Обов'язково ж є надання заявником доказів наявності оспорюваного права, порушеного права чи його порушення. Тобто, по суті, суд при розгляді заяви про вжиття заходів до забезпечення позову, робить попередню оцінку аргументів позивача і оцінює міру вірогідності задоволення позову. Це необхідно суду для оцінки розумності заявлених заходів до забезпечення позову.

Отже, необхідність удосконалення процесуально-правових норм ГПК України щодо обставин, які є підставою забезпечення позову в господарському судочинстві та доказам, що мають надаватися суду на підтвердження таких обставин. На підставі вищезазначеного можливо зробити такі висновки:

– існує об'єктивна необхідність удосконалення та розширення переліку обставин, які є підставою забезпечення позову в господарському процесі, а саме: доповнити ст. 66 ГПК України нормою, відповідно до якої забезпечення позову забезпечення позову допускається у разі наявності реальної загрози завдання значної шкоди заявникові;

– у зв'язку відсутністю в ГПК України норми щодо процесуальної форми заяви про забезпечення позову, яка подається до господарського суду, необхідно розділ X «Забезпечення позову» ГПК України доповнити статтею, яка б передбачала наступні вимоги до вказаної заяви: 1) найменування господарського суду, до якого подається заява, 2) найменування (для юридичних осіб) або ПІБ (для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання, ідентифікаційні коди суб'єкта господарювання (для юридичних осіб) або індивідуальні ідентифікаційні номери за їх наявності (для фізичних осіб – платників податків), 3) предмет спору, 4) обґрунтування необхідності забезпечення позову, 5) вид забезпечення, який треба застосувати, 6) обґрунтування причини звернення із заявою про забезпечення позову та виду заходу забезпечення позову, 7) інші відомості, необхідні для вирішення питання про застосування забезпечення позову. Крім того, якщо заява про забезпечення позову викладена в тексті позовної заяви, слід додатково до відомостей, викладених у позовній заяві, зазначити: обґрунтування необхідності забезпечення позову; вид заходу до забезпечення позову та обґрунтування вимоги саме цього заходу до забезпечення позову;

– для припинення можливості зловживань інститутом забезпечення позову необхідно законодавчо закріпити обов'язковою умовою забезпечення позову його обґрунтованість наданими доказами.

1. *Абрамов Н.А.* Хозяйственно-процессуальное право Украины. – Х.: Одиссей, 2002. – С.30. 2. *ГПК України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1798-12>. 3. *Арбитражно-процессуальный кодекс РФ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmza.ru/arbitrazhno-protsessualnyiy-kodeks/index.php>. 4. *Фалькович М. С., Юков М. К., Яковлев В. Ф.* Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу. – М., 2003. – С. 247. 5. *Арбитражно-процессуальный кодекс РФ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmza.ru/arbitrazhno-protsessualnyiy-kodeks/index.php>. 6. *ЦПК України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=4&nreg=1618-15>. 7. *Арбитражно-процессуальный кодекс РФ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmza.ru/arbitrazhno-protsessualnyiy-kodeks/index.php>. 8. *Большаков Д.В.* Взыскание задолженностей и штрафных санкций // Арбитражный и гражданский процесс. – 2001. – № 6. – С. 44. 9. *Ярков В.В.* Обеспечение иска в арбитражном процессе // Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ. – 1998. – № 4. – С. 59-60. 10. *Грось Л.А.* О проблемах исполнительного производства и связанных с ним // Арбитражный и гражданский процесс. – 2001. – № 6. – С. 34. 11. *Арбитражно-процессуальный кодекс РФ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmza.ru/arbitrazhno-protsessualnyiy-kodeks/index.php>. 12. *Заворотько П.П.* Процессуальные гарантии исполнения судебного решения. – М.: Юрид. лит., 1974. – С. 50-51. 13. *Информационный лист ВГСУ від 12.12.2006 № 01-8/2776* Про деякі питання практики забезпечення позову [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v2776600-06>. Там само. 15. *Информационный лист Вишого господарського суду України від 29.09.2009 № 01-08/530* Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arbitr.gov.ua/news/767/>. 16. *Вукот М.А., Зайцев И.М.* Гражданский процесс: Курс лекций. – Саратов: СГАП, 1998. – С. 195.